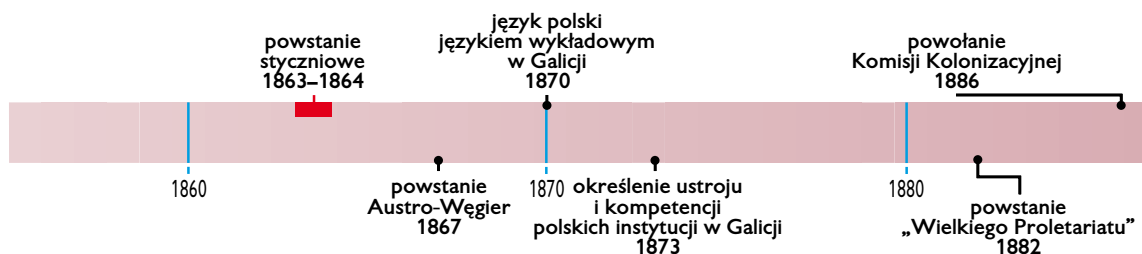
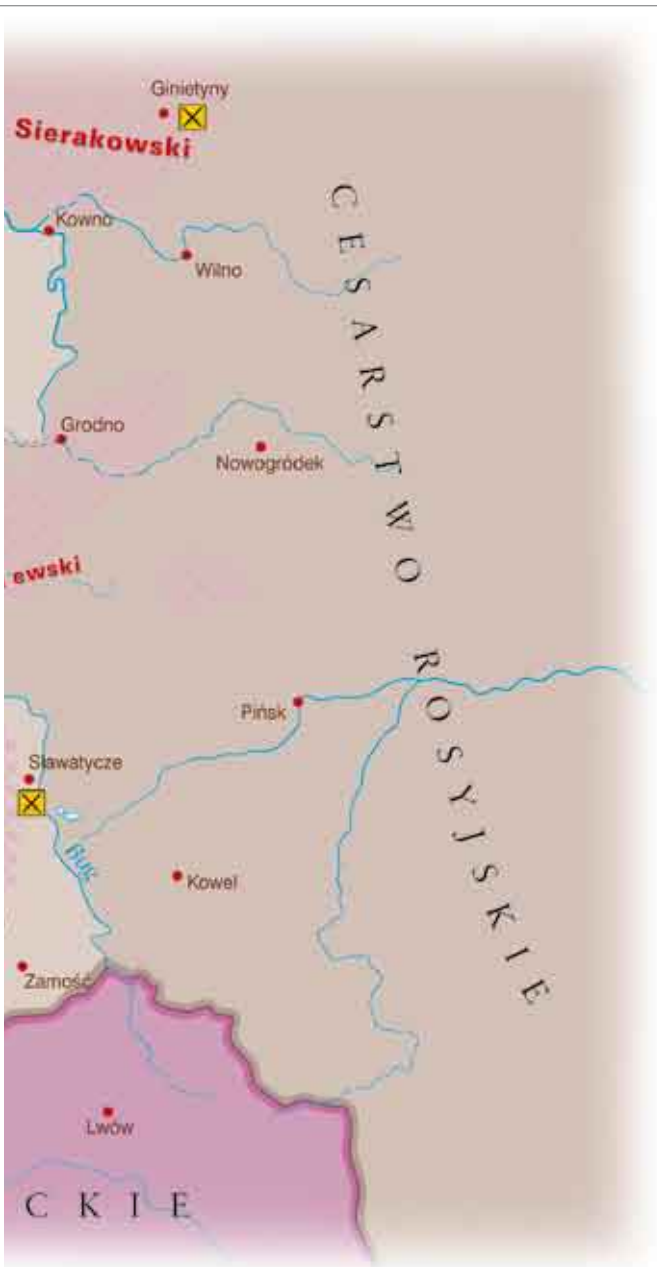

IV. WALKA POLAKÓW O NIEPODLEGŁOŚĆ W II POŁOWIE XIX WIEKU

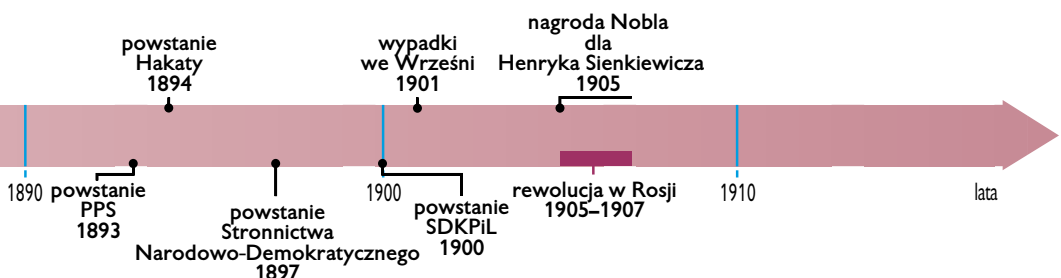

IV. Najważniejsze wydarzenia na ziemiach polskich w II poł. XIX w. i na początku XX w.

egzemplarz demonstracyjny

- **POWSTANIE STYCZNIOWE**
Wojna krymska • Reformy cara Aleksandra II • Rządy Wielopolskiego • „Biali” i „czerwoni” • Branka
- **PRZEBIEG I UPADEK POWSTANIA STYCZNIOWEGO**
Przebieg walk • Wojna z Rosją • Dyktatura Traugutta • Bilans powstania
- **POLACY POD ZABOREM ROSYJSKIM**
Represje wobec Polaków po powstaniu styczniowym • Kraj Przywiślański • Represje wobec Kościoła • Sytuacja w szkolnictwie • Praca organiczna
- **POLACY POD ZABOREM PRUSKIM**
Otto von Bismarck • Kulturkampf • Walka z językiem polskim • Rugi pruskie i Komisja Kolonizacyjna • Antypolskie ustawy rządowe • Hakata • Praca organiczna w zaborze pruskim • Kościół w życiu narodowym • Walka o język polski i ziemię • Rozwój gospodarczy w zaborze pruskim
- **AUTONOMIA GALICJI**
Austro-Węgry • Autonomia Galicji • Stańcicy • Rozwój oświaty i kultury • Sport i kultura zdrowotna • Konflikty narodowościowe • Gospodarka Galicji
- **ŻYCIE CODZIENNE, KULTURA I NAUKA NA ZIEMIACH POLSKICH W II POŁOWIE XIX WIEKU**
Życie codzienne • Literatura i sztuka w okresie zaborów • Nauka i technika
- **PARTIE POLITYCZNE NA ZIEMIACH POLSKICH**
Przemiany społeczne • Ruch robotniczy • Ruch ludowy • Ruch narodowy • Rewolucja 1905 roku na ziemiach polskich

1. KRÓLESTWO POLSKIE PRZED WYBUCHEM POWSTANIA STYCZNIOWEGO

Wymień zrywy niepodległościowe Polaków przed 1863 rokiem.

WOJNA KRYMSKA

Kłeska Rosji w wojnie krymskiej przyspieszyła wyczekiwanie od dawna reformy. Jeszcze w trakcie wojny nastąpiła zmiana na tronie cesarskim. Miejsce Mikołaja I, którego rządy kojarzono ze wzmożonym uciskiem i przemocą, zajął Aleksander II. Wkrótce nowy władca uwłaszczył chłopów oraz przeprowadził reformy: samorządową, sądową i wojskową. Sytuacja wewnętrzna Rosji uległa poprawie, dlatego początkowy okres rządów Aleksandra nazwano „**wiosną posewastopolską**”.

REFORMY CARA ALEKSANDRA II

Liczono, że nowy car zreformuje również Królestwo Polskie, dlatego osoba młodego władcy spotykała się z wieloma oznakami sympatii. Nadzieje Polaków rozwił sam car, kiedy podczas pierwszej wizyty w Warszawie powiedział: „żadnych marzeń Panowie, żadnych marzeń”. Jednocześnie jednak zniósł stan wojenny, ogłosił amnestię dla Polaków oraz zgodził się na otwarcie polskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej. Przywrócono także prawo zgromadzeń. W 1858 roku z inicjatywy **Andrzeja Zamoyskiego** utworzono **Towarzystwo Rolnicze** skupiające polskich ziemian. Miało ono działać na rzecz poprawy sytuacji gospodarczej Królestwa Polskiego.

Wkrótce towarzystwo stało się ważną siłą opiniotwórczą, a jego członkowie zaczęli organizować tajne stowarzyszenia i kluby dyskusyjne. Przyczyniały się one do wzrostu uczuć patriotycznych, które znajdowały swój wyraz w manifestacjach. Pierwsza patriotyczna demonstracja odbyła się w lutym 1857 roku z okazji sprowadzenia do kraju zwłok Zygmunta Krasińskiego. W ogromną procesję patriotyczno-religijną przerodził się pogrzeb wdowy po generale Józefie Sowińskim, jednym z bohaterów powstania listopadowego. Brak reakcji ze strony władz carskich ośmielał działaczy konspiracyjnych do organizowania nowych demonstracji, w czasie których śpiewano pieśni patriotyczne – m.in. *Boże, coś Polskę* (z refrenem „Ojczyznę, wolność, racz nam wrócić Panie”), *Mazurka Dąbrowskiego* i *Warszawiankę*. Manifestowano uczucia patriotyczne także poprzez strój narodowy.

W lutym 1861 roku w Warszawie rozpoczął się doroczny zjazd Towarzystwa Rolniczego. Głównym tematem obrad miała być sprawa uwłaszczenia chłopów w Królestwie Polskim. Atmosfera towarzysząca zjazdowi była napięta. Niemal codziennie manifestowano na ulicach. W jednej z takich manifestacji, pod koniec lutego, śmierć

1. Aleksander II Romanow (1855–1881), car Rosji, portret pędzla Mikołaja Ławrowa, 1868 r.

Adres do cara Aleksandra II uchwalony przez Towarzystwo Rolnicze

Warszawa, 28 II 1861 r.

„Wypadki obecnie zaszłe w Warszawie (chodzi o rozpędzenie 25 II 1861 r. manifestacji upamiętniającej bitwę pod Grochowem) (...) nie są wybuchem jakiejś pojedynczej warstwy narodu; są one jednomyślnym, gorącym objawem tłumionych uczuć i niezaspokojonych potrzeb. Długoletnie cierpienia narodu (...) postawiły kraj w tym położeniu, że ofiarami może tylko głos podnieść. (...) W duszy każdego mieszkańca tego kraju bije silne poczucie odrębnej narodowości. Poczucia tego ani czas, ani wpływ rozlicznych wypadków zniszczyć, nie zdołał”.

POLECENIE

Wyjaśnij, w których słowach autorzy nawiązują do przyczyn wymienionego wydarzenia.

poniosło kilka osób. W kwietniu w Warszawie zorganizowano kolejną manifestację. I tym razem wojska rosyjskie otworzyły ogień, zginęło ponad stu demonstrantów. Car żądał zakończenia manifestacji.

2. Pogrzeb ofiar demonstracji w Warszawie w dniu 25.02.1861 r., obraz Aleksandra Lessera, ok. 1868 r. Pogrzeb przerodził się w wielką manifestację patriotyczną, w której uczestniczyli ludzie wszystkich stanów i wyznań

RZĄDY WIELOPOLSKIEGO

Jednocześnie car Aleksander II próbował pozyskać Polaków, popierających politykę ugody. Ofertę współpracy przyjął margrabia Aleksander Wielopolski, który został naczelnikiem rządu cywilnego Królestwa Polskiego. Zobowiązał się on przywrócić w Królestwie Polskim porządek. Był przeciwnikiem walki o niepodległość. Wielopolski był zdania, że „nie można wiele zrobić z Polakami, ale przy odrobinie szczęścia można coś zrobić dla Polaków”. Dlatego zupełnie nie liczył się z nastrojami w Królestwie Polskim i to w czasie, gdy jakakolwiek forma

współpracy z caratem była uważana za zdradę narodową. Polacy nie akceptowali rozporządzeń Wielopolskiego, a przywrócenie porządku stało się trudniejsze niż przypuszczał. Po wydarzeniach z kwietnia 1861 roku wydano zakaz demonstracji, rozwiązano Towarzystwo Rolnicze oraz przywrócono stan wojenny. Warszawa została spacyfikowana, kolejną procesję rozpędziło wojsko, aresztując niektórych uczestników, a organizatorów procesji deportowano w głąb Rosji.

„BIALI I CZERWONI”

Represje władz carskich spowodowały rozbudowanie organizacji spiskowych. Jedną z nich tworzyli umiarkowani działacze wywodzący się z ziemiaństwa, tzw. „**biali**”. Na czele ruchu „białych” stała kilkuosobowa **Dyrekcja**, której faktycznym przywódcą był **Leopold Kronenberg**. „Biali” dążyli do autonomii politycznej Królestwa Polskiego metodami pokojowymi i sprzeciwiali się powstaniu narodowemu. Uznawali potrzebę uwłaszczenia chłopów, ale za cenę pełnego odszkodowania dla właścicieli. Liczyli też na pomoc Anglii i Francji.

Znacznie liczniejszą grupę stanowili „**czervoni**”, kierowani przez **Jarosława Dąbrowskiego**. Opowiadali się za pełną niepodległością, licząc na pomoc i współpracę innych narodów, podobnie jak Polacy walczących o wyzwolenie. Głosili hasła pełnego uwłaszczenia chłopów, a dotychczasowi właściciele mieli otrzymać odszkodowania z funduszy narodowych.

„Czerwoni” przygotowywali się do narodowego powstania. Jeszcze przed jego wybuchem powołali do życia podziemne państwo polskie. Utworzyli tajną administrację, policję, a nawet pocztę. Na cele przyszłego powstania opodatkowano polską ludność. Wszystkimi poczynaniami „czzerwonych” kierował kilkuosobowy Komitet Centralny Narodowy.

3. Aleksander Wielopolski (1803–1877)

„CZERWONI”

- Odzyskanie niepodległości w drodze powstania.
- Uwłaszczenie chłopów z odszkodowaniem dla dziedziców wypłacanym z funduszy narodowych.
- Współpraca z narodami walczącymi o wyzwolenie.

Jarosław Dąbrowski (1836–1871), przywódca „czzerwonych”, później generał i wódz naczelny wojsk Komuny Paryskiej

„BIALI”

- Autonomia polityczna dla Królestwa Polskiego.
- Sprzeciw wobec powstania.
- Uwłaszczenie chłopów z pełnym odszkodowaniem dla dziedziców.
- Współpraca i pomoc ze strony Anglii i Francji.

Leopold Kronenberg (1812–1878), bankier, finansista warszawski, faktyczny przywódca „białych” przed powstaniem styczniowym

BRANKA

Wielopolski wyczuwał nastroje w Królestwie Polskim. Chcąc zapobiec wybuchowi powstania, zapowiedział brankę, czyli przymusowy pobór młodych mężczyzn do wojska carskiego. Miały nim być objęte osoby „politycznie podejrzane”. Na imiennej liście znalazło się około 10 tys. młodych ludzi, którzy stanowili trzon organizacji „czerwonych”. Branka stała się bezpośrednią przyczyną wybuchu powstania, które przeszło do historii pod nazwą powstania styczniowego.

Czy wiesz, że...

W czasie poprzedzającym powstanie styczniowe bardzo popularna była biżuteria patriotyczna. Najczęściej nawiązywała do wierności Bogu i ojczyźnie, częstym motywem była także korona cierniowa. Równie popularne były krzyżyki, obrączki, pierścienie, naszyjniki, broszki. Ich noszenie stanowiło wyraz patriotycznej postawy..

TO JEST WAŻNE

- Po klęsce w wojnie krymskiej w Rosji nastał czas „odwilży”, a nowy car Aleksander II wprowadził reformy.
- W Królestwie Polskim zaczęły powstawać tajne stowarzyszenia i kluby dyskusyjne, organizowano także manifestacje patriotyczne.
- Naczelnik rządu Królestwa Polskiego Aleksander Wielopolski był zwolennikiem współpracy z Rosją.
- Polscy działacze utworzyli organizacje „białych” i „czerwonych”.
- Bezpośrednią przyczyną powstania była branka.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień reformy, które wprowadził w Królestwie Polskim car Aleksander II. Dlaczego po okresie reform nasilono represje wobec ludności?
2. Opisz nastroje w Królestwie Polskim przed wybuchem powstania.
3. Oceń politykę Wielopolskiego.
4. Porównaj programy „białych” i „czerwonych”. Wskaż podobieństwa i różnice.
5. Wymień główne przyczyny wybuchu powstania styczniowego.

SŁOWNICZEK

branka – nadzwyczajny pobór do wojska carskiego.

W styczniu 1863 r. przeprowadzona według imiennej listy, miała rozbić organizację „czerwonych” i przeszkodzić wybuchowi powstania.

wiosna posewastopolska

– czas „odwilży” w Rosji po wojnie krymskiej, który łączy się ze zmianą na tronie carskim. Nazwa pochodzi od miejscowości Sewastopol, miejsca klęski Rosjan.

2. PRZEBIEG I UPADEK POWSTANIA STYCZNIOWEGO

Wymień organizacje spiskowe działające w Królestwie Polskim przed wybuchem powstania. Jakie były różnice w ich programach?

PRZEBIEG WALK

W nocy z **22 na 23 stycznia 1863 roku** wybuchło powstanie. Termin wybuchu nie był korzystny ze względu na porę roku. Słabo uzbrojeni spiskowcy w liczbie 6000 zaatakowali prawie stutysięczną armię rosyjską. Mimo to w krótkim czasie powstańcy wyparli wojska rosyjskie z wielu miejscowości. Rosjanie na rozkaz dowództwa skoncentrowali swe siły w kilku dużych miastach. Dowództwo nad powstaniem objął Komitet Centralny Narodowy, przekształcony w **Tymczasowy Rząd Narodowy**. W jego skład weszli także przedstawiciele „białych”. Tuż po wybuchu powstania rząd wydał **manifest**, w którym w imieniu Polski, Litwy i Rusi wypowiedział wojnę Rosji, a także nadawał chłopom ziemię. Rząd Tymczasowy był podzielony na 5 ministerstw. Każde dysponowało własną pieczęcią i sekretariatem. Posiadał własny skarb, sieć wywiadu, kurierów docierających do najdalszych zakątków cesarstwa. Działała nawet dyplomacja,

1. Rękopis schematu organizacyjnego Tymczasowego Rządu Narodowego sporządzony 29.03.1864 r.

2. Chorągiew powstania styczniowego z herbami Litwy, Polski i Rusi

TEKST ŹRÓDŁOWY

Manifest Tymczasowego Rządu Narodowego wzywający naród polski do powstania 22 stycznia 1863 roku

„Nikczemny rząd(...) postanowił zadać cios stanowczy: porwać kilkadziesiąt tysięcy najdzielniejszych, najgorliwszych jej obrońców, oblec w nienawistny mundur moskiewski i pognać tysiące mil na wieczną nędzę i zatrącenie. Polska nie chce, nie może poddać się bezopornie temu gwałtowi, pod karą hańby przed potomnością. Zastępy młodzieży walecznej, ożywione gorącą miłością Ojczyzny, niezachwianą wiarą w sprawiedliwość i w pomoc Boga, poprzysięgły zrzucić przekłętą jarzmę lub zginąć. Za nią więc, Narodzie Polski, za nią! Po strasznej hańbie niewoli, po niepojętych męczarniach ucisku Rząd Twój Narodowy, wzywa Cię na pole walki już ostatniej, na pole chwały i zwycięstwa(...)”.

POLECENIE

Wymień przyczyny powstania wskazane w manifestie.

która zabiegała o sympatię opinii publicznej państw europejskich. Rząd pozornie nie istniał, bo nieznane były nazwiska członków rządu, ale dobrze radził sobie z organizacją powstania. W konspiracji pozostał do upadku powstania.

3. Obóz powstańców w lesie. Obraz pędzla Tadeusza Ajdukiewicza, 1875 r.

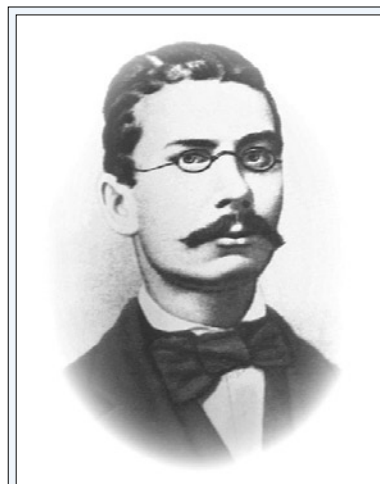
WOJNA Z ROSJĄ

Przeciw powstańcom Rosjanie zorganizowali ponad 300-tysięczną armię. Wojna powstańców ze znacznie liczniejszym wojskiem rosyjskim miała **charakter partyzancki**. Wojsko powstańcze zostało podzielone na niewielkie oddziały, zwane partiami. Partie, chcąc uniknąć bezpośredniego starcia z wrogiem, działały z zaskoczenia. Powstanie, w czasie którego stoczono ponad 1200 potyczek, objęło Królestwo Polskie, ziemie litewskie i białoruskie. Latem 1863 roku walczyło jednocześnie 20–30 tys. powstańców. Mimo istnienia dobrze zorganizowanego państwa podziemnego akjom powstańczym brak było koordynacji, gdyż dowódcy, ze zrozumiałych względów, otrzymali dużą samodzielność.

Trudności istniały także wewnątrz rządu, w którym ścierali się „biali” z „czerwonymi”. Przewidziany na dyktatora Ludwik Mierosławski szybko opuścił kraj. „Biali” początkowo nie poparli powstania, z czasem doszli do przekonania, że nie należy uchylać się od udziału w walkach. Z ich inicjatywy nowym dyktatorem został **Marian Langiewicz**, który wkrótce został aresztowany.

DYKTATURA TRAUGUTTA

Próby reorganizacji działań powstańców podjął się następca Langiewicza – **Romuald Traugutt**. Jako dyktator powstania rozpoczął tworzenie korpusów na wzór wojsk regularnych. Wśród dowódców nowych formacji wyróżnili się generałowie **Józef Hauke-Bossak** i **Walery Wróblewski**. Ważną rolę odgrywali także księża. Byli nie tylko kapłanami, pełnili rolę

4. Romuald Traugutt (1826–1864), generał, dyktator powstania styczniowego

wychowawców i dowódców. Pomimo rozkazów Romualda Traugutta, by ściśle przestrzegać reform uwłaszczeniowych, nie udało się zachęcić chłopów do udziału w powstaniu. Sytuację powstańców pogorszyło ogłoszenie przez cara w **1864 roku ukazu uwłaszczeniowego** na warunkach podobnych do tych, które zawierały dekrety władz powstańczych. Spowodowało to zwrócenie się części chłopów przeciw powstaniu. W kwietniu 1864 roku Traugutt i jego współpracownicy zostali aresztowani i po kilkumiesięcznym śledztwie w sierpniu 1864 roku straceni na stokach Cytadeli. Powstanie zmierzało do tragicznego końca. Wkrótce upadło.

BILANS POWSTANIA

Powstanie styczniowe było największym zrywem narodowym w dziejach. W kilkunastomiesięcznych walkach wzięło udział około 200 tys. powstańców. Gdy jedne oddziały się rozpadały, formowano nowe z regularnie napływających ochotników. Bilans strat był jednak ogromny: dziesiątki tysięcy poległych i tysiące wywiezionych na Sybir, olbrzymie straty materialne. Wśród części społeczeństwa zapanowało przeświadczenie o beznadziejności wszelkiej walki zbrojnej. Pomoc z zagranicy, na którą tradycyjnie liczono, kolejny raz zawiodła. Mimo to Polacy pokazali, że są gotowi ponieść ofiary dla odzyskania niepodległości. Wielomiesięczna walka umocniła nastroje patriotyczne, a powstańcy stali się wzorem patriotyzmu dla kolejnych pokoleń Polaków.

5. Ubiór powstańca, 1863 r.

TO JEST WAŻNE

- W nocy z 22 na 23 stycznia 1863 r. rozpoczęło się powstanie styczniowe. Na jego czele stanął Tymczasowy Rząd Narodowy.
- Rząd Narodowy ogłosił manifest, w którym zapowiadał uwłaszczenie chłopów i wzywał do walki.
- Ze względu na przewagę wojsk rosyjskich walki miały charakter partyzancki.
- Jednym z dyktatorów powstania i przywódcą „państwa podziemnego” był Romuald Traugutt.
- Ważną kwestią w czasie powstania była sprawa chłopów. Ogłoszony w marcu ukaz uwłaszczeniowy ostatecznie zniechęcił ich do udziału w powstaniu.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przedstaw program Tymczasowego Rządu Narodowego.
2. Wyjaśnij, na czym polegało polskie „państwo podziemne”.
3. Scharakteryzuj dyktaturę Romualda Traugutta.
4. Korzystając z różnych źródeł informacji, sporządź kalendarium wydarzeń lat 1863–1864.
5. Wymień przyczyny upadku powstania styczniowego.
6. Porównaj powstanie listopadowe ze styczniowym. Które z nich miało, według ciebie, większe szanse na powodzenie? Przygotuj na ten temat prezentację.

SŁOWNICZEK

ukaz – w dawnej Rosji akt prawny (dekret) wydawany przez cara.

3. POLACY POD ZABOREM ROSYJSKIM

Wskaż na mapie ziemie polskie, które pozostawały pod zaborem rosyjskim po kongresie wiedeńskim. Przypomnij decyzje kongresu dotyczące tych ziem.

REPRESJE WOBEC POLAKÓW PO POWSTANIU STYCZNIOWYM

Tuż po stłumieniu powstania styczniowego władze carskie przystąpiły do odwetu na narodzie polskim. Kilkuset powstańców skazano na śmierć. Prawie 40 tys. zesłano w głąb Rosji. Skonfiskowano ponad 3 tys. polskich majątków, które następnie przekazano Rosjanom. Na ludność nałożono wysokie kontrybucje za faktyczne lub domniemane sprzyjanie powstańcom. Prześladowania uderzyły również w mieszkańców wschodnich terenów dawnej Rzeczypospolitej: Litwinów, Białorusinów, Ukraińców. Na ziemiach tych zabroniono używania alfabetu łacińskiego, drukowanie książek i czasopism było możliwe tylko w języku rosyjskim. Ze szczególnego okrucieństwa zasłynął tam gubernator Litwy Murawjow, zwany „wieszatel”, z powodu częstego stosowania kary śmierci przez powieszenie. Metody Murawjowa, zmierzające do całkowitego wytępienia polskości, budziły protesty nawet wśród samych Rosjan.

1. Pochód zesłańców na Sybir, akwarela Artura Grottgera, 1867 r.

KRAJ PRZYWIŚLAŃSKI

Aleksander II dążył do likwidacji odrębności Królestwa Polskiego. W tym celu rozwiązano Radę Administracyjną i Radę Stanu. Budżet Królestwa Polskiego włączono do budżetu Rosji. Bank Polski wcielono jako oddział do rosyjskiego Banku Państwa. Nazwę „Królestwo Polskie” zastąpiono określeniem „**Kraj Przywiślański**”, aby nie używać oficjalnie wyrazu „polski”. Nazwy miejscowości i ulic zmieniano na rosyjskie. Królestwo Polskie na wzór cesarstwa podzielono na gubernie, a na stanowiska urzędnicze sprowadzono tysiące Rosjan. Językiem urzędowym był język rosyjski.

Do końca rosyjskiego panowania obowiązywał na ziemiach polskich **stan wojenny**. Najwyższą władzę sprawował carski generał-gubernator, mający prawo oddawania osób cywilnych pod sąd wojskowy i zsyłania na Syberię bez wyroku sądowego. Całość działań związanych z wynaradawianiem Polaków nazywamy **rusyfikacją**.

REPRESJE WOBEC KOŚCIOŁA

Szczególnie silnym represjom poddali Rosjanie Kościół katolicki, będący ostoją polskości i czynnie wspierający ruch narodowy. Księża i zakonników wysiedlano do Rosji lub zmuszano do emigracji. Kilka lat po powstaniu styczniowym nie było już w Królestwie żadnego biskupa, a wiele parafii pozostawało bez kapłanów. Zlikwidowano ponad sto klasztorów i skonfiskowano majątek Kościoła.

Mimo wzmagających się represji Kościół katolicki czynnie uczestniczył w życiu narodowym. Narazając się na zesłanie, księża organizowali naukę języka polskiego i historii, wygłaszali patriotyczne kazania, podtrzymywali nadzieję na wyzwolenie ojczyzny, przypominali o jedności rozdzielonego granicami narodu.

Ogromne prześladowania spotkały wyznawców **Kościoła unickiego**. Wiernych i duchownych unickich zmuszano do przejścia na prawosławie. Opornych czekały srogie kary, włącznie z zsyłką na Sybir. Bywało tak, że na daleką Północ zsyłano całe wioski.

2. Cerkiew św. Olgi w Warszawie, zbudowana w 1867 r. (zburzona w 1920 r.), przeznaczona dla żołnierzy garnizonu rosyjskiego w Warszawie. Wznoszenie cerkwi na ziemiach rdzennie polskich było elementem rusyfikacji. Większość z nich została zburzona przez Polaków po odzyskaniu niepodległości w 1918 r.

SYTUACJA W SZKOLNICTWIE

Rusyfikacja objęła również oświatę. Na wyższych uczelniach mogli wykładać tylko Rosjanie. Zamknięto Szkołę Główną w Warszawie, a w jej miejsce utworzono rosyjski uniwersytet.

W szkołach uczono po rosyjsku wszystkich przedmiotów, nawet języka polskiego, który był przedmiotem nadobowiązkowym. Jedynie nauka religii w szkołach podstawowych odbywała się w języku polskim. Dzieciom zabraniano rozmów po polsku w czasie przerw między lekcjami, a za czytanie lub posiadanie polskich książek groziło bicie i wyrzucenie ze szkoły.

Mimo surowych zakazów młodzież nie rezygnowała z posługiwania się językiem ojczystym. Zakładała **tajne kółka samokształceniowe**, na których pogłębiała wiedzę, poznając ojczystą literaturę i historię. W tajnym nauczaniu uczestniczyli nauczyciele, lekarze, adwokaci, uczeni. Udostępniali oni młodzieży polskie książki zakazane przez Rosjan, a także pomagali w tworzeniu przydomowych biblioteczek. Na wieś i do małych miasteczek kolportowano polskie książki i gazety, narażając się na więzienie lub zesłanie.

Czy wiesz, że...

Uosobieniem polityki rusyfikacyjnej w szkolnictwie był kurator rosyjski **Aleksander Apuchtin**, gdyż w czasie jego urzędowania wynaradawianie młodzieży polskiej osiągnęło niespotykane dotąd rozmiary. Wprowadzono szkalujące polskość podręczniki, rozwinięto kult cesarza w szkołach, inwigilowano młodzież i nauczycieli zarówno w szkole, jak i na stacjach. Czasy te nazwano „**nocą apuchtinowską**”.

W 1875 roku **Konrad Prószyński** opublikował (pod pseudonimem Kazimierz Promyk) nowoczesny elementarz, umożliwiający niemal samodzielnią naukę czytania. Elementarz ten, wydany w łącznym nakładzie około miliona egzemplarzy, został uznany przez pedagogów brytyjskich za najlepszy wówczas w świecie.

PRACA ORGANICZNA

Kłeska powstania styczniowego, represje rosyjskie, brak nadziei na skuteczne poparcie sprawy polskiej przez mocarstwa zachodnie skłoniły część Polaków do zmiany pojmowania istoty patriotyzmu. Nie negowano dążenia do odzyskania niepodległości, lecz odsuwano ten temat na czas bardziej sprzyjający. Ludzie rozczarowani walką zbrojną, która zamiast wolności przyniosła tylko cierpienie i represje, uważali, że należy dążyć do wewnętrznego wzmocnienia narodu i unowocześnienia kraju. Ten kierunek myślenia znalazł oparcie w popularnej wówczas na zachodzie Europy **filozofii pozytywistycznej**. Polscy pozytywści m.in. **Aleksander Świętochowski** i **Bolesław Prus**, głosili konieczność wykorzystania wszelkich istniejących możliwości dla ogólnego zwiększania sił narodu i społeczeństwa. Podstawowym postulatem była **praca organiczna**.

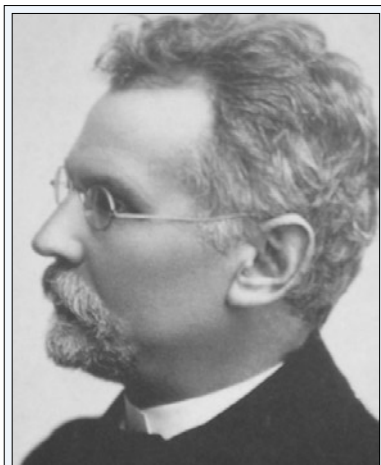
Określenie praca organiczna wiąże się z poglądem, że społeczeństwo jest rodzajem organizmu i może funkcjonować sprawnie tylko wtedy, gdy wszystkie jego organy są sprawne i zdrowe. Dlatego zwolennicy tej idei głosili, że wszystkie warstwy społeczne muszą dołożyć wszelkich starań dla umocnienia wzajemnych więzi i dla gospodarczego, narodowego oraz kulturalnego rozwoju narodu.

Praca organiczna miała obejmować rozwój ekonomiczny i kulturalny, pomnażanie majątku należącego do Polaków, obronę ojczystego języka. Propagowano pozytywistyczne hasła: „Pracy, nie marzeń trzeba nam dla ojczyzny, trzeba nam takiej walki, której bronią jest praca”; „Marsz, marsz, Polacy. Do twardej pracy”.

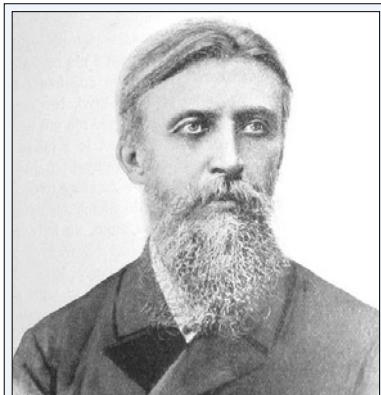
Rozwój gospodarczy Królestwa sprzyjał realizacji programu pozytywistów. Postępowanie zgodnie z ich hasłem „bogacie się” stawało się wyrazem patriotycznej postawy. Wielu Polaków, zakładając firmy handlowe, warsztaty, fabryki,

3. Instytut Aleksandryjsko-Maryjski Wychowania Panien był żeńską szkołą średnią o antypolskim charakterze, założoną w 1862 r. Instytut istniał do 1915 r. Obecnie budynek dawnej szkoły wchodzi w skład zespołu budynków Sejmu Rzeczypospolitej

4. Bolesław Prus (właśc. Aleksander Głowacki 1847–1912), pisarz, publicysta i działacz społeczny okresu pozytywizmu

5. Aleksander Świętochowski (1849–1938), pisarz, filozof, historyk, publicysta polityczny i działacz społeczny

wydawnictwa lub stosując nowe metody uprawy roli, było przekonanych, że spełniają swój obowiązek wobec narodu, że ich praca przyczyni się do przyszłego odrodzenia ojczyzny.

Podstawowym warunkiem powstania nowoczesnego narodu było podniesienie ogólnego poziomu wykształcenia. Pozytywistyczny program **pracy u podstaw**, czyli szerzenia oświaty wśród niższych warstw społecznych, przyjęli także działacze innych kierunków politycznych. Szeroka akcja oświatowa na wsiach trwała aż do odzyskania niepodległości.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Fragment programu pozytywistów warszawskich

„Marzenia o odzyskaniu samoistności zewnętrznej ustąpić dziś winny staraniom o samodzielność wewnętrzną. Samodzielność ta zaś może być tylko wynikiem wzmocnienia sił umysłowych i materialnych, skojarzonego z postępem ogólnym, oraz demokratyzacji społeczeństwa, powołującej do działania w nim pierwiastki nierozbudzone i niedojrzałe. Taka moc, takie ustawiczne natężanie energii, taki ruch postępowy jedynie może utrzymać żywotność narodu i zapewnić mu rozrost”.

Aleksander Świętochowski, *Wskazania polityczne*, Warszawa 1882

POLECENIE

Wskaż czynniki wymienione przez Świętochowskiego jako te, które pozwalały na „wewnętrzną samodzielność” narodu.

TO JEST WAŻNE

- Po upadku powstania styczniowego Polaków w zaborze rosyjskim spotkały bardzo surowe represje.
- Car Aleksander II zlikwidował odrębność Królestwa Polskiego.
- Rusyfikacji poddano wszystkie dziedziny życia publicznego, a przede wszystkim administrację, szkolnictwo, kulturę, życie religijne.
- Odpowiedzią na rusyfikację była m.in. realizacja idei pozytywistycznych: pracy organicznej i pracy u podstaw.

PYTANIA I POLECENIA

1. Sformułuj definicję pojęcia „rusyfikacja” i wyjaśnij, jakie były jej cele.
2. Opisz politykę Rosjan wobec Kościoła i oceń postawę księży wobec prześladowań.
3. Wymień różne przykłady walki Polaków z rusyfikacją i wskaż te, które uważasz za najskuteczniejsze.
4. Sformułuj główne hasła pozytywizmu i wypisz je w formie plakatu informacyjnego.
5. Zdefiniuj pojęcia: „praca organiczna” i „praca u podstaw”, posługując się tekstem podręcznika.

SŁOWNICZEK

stan wojenny – stan nadzwyczajny polegający na przejęciu władzy przez wojsko w celu przywrócenia porządku lub zdławienia opozycji.

4. POLACY POD ZABOREM PRUSKIM

Wskaż na mapie ziemie polskie, które pozostawały pod zaborem pruskim po kongresie wiedeńskim. Przypomnij decyzje kongresu dotyczące tych ziem.

OTTO VON BISMARCK

W 1862 roku na czele rządu pruskiego stanął **Otto von Bismarck**, znany ze swoich antypolskich poglądów. Po zjednoczeniu Bismarck dążył do scentralizowania i ujednolichenia pod względem kulturalnym całego państwa niemieckiego. Zwalczał więc wszystko, co mogło mu w tym przeszkodzić. Wrogów upatrywał przede wszystkim w Kościele katolickim i w ludności polskiej.

KULTURKAMPF

Otto von Bismarck już w 1871 roku rozpoczął działania mające na celu osłabienie wpływów Kościoła katolickiego. Politykę tę nazywano **kulturkampf**, czyli „walką o kulturę”.

Polityka kulturkampfu wymierzona była w katolików w całej Rzeszy. Księża krytykujących rząd czekały surowe kary. Wprowadzono obowiązkowe śluby cywilne i odebrano Kościołowi katolickiemu nadzór nad szkołami. Polityka ta najostrzejszy przebieg miała na ziemiach polskich, gdzie w naturalny sposób splatała się z antypolską polityką władz pruskich. Na ziemiach zaboru pruskiego zamknięto wiele kościołów, rząd przejął nadzór nad seminariami duchownymi, a księża polscy musieli zdawać egzaminy przed niemieckimi komisjami państwowymi. Pruscy urzędnicy decydowali także o obsadzaniu stanowisk kościelnych, a policja kontrolowała treść wygłaszanych kazań. Opornych księży aresztowano lub pozbawiano parafii. Protestujący przeciw prześladowaniom Kościoła arcybiskup **Mieczysław Ledóchowski** został na dwa lata uwięziony, a następnie wydalony z kraju. W opozycji wobec tak bezwzględnej polityki rządu zjednoczyły się wszystkie grupy społeczeństwa polskiego. Wbrew swoim planom Bismarck „obudził” i zmobilizował Polaków do solidarnej walki przeciw próbom wynarodowienia, czyli przeciw **germanizacji**.

1. Otto von Bismarck (1815–1898), niemiecki polityk, premier Prus, kanclerz Rzeszy zwany „żelaznym kanclerzem”

2. Karykatura polityki kulturkampfu – Bismarck rozgrywający partię szachów z papieżem, autor nieznan, ok. 1875 r.

KOŚCIÓŁ W ŻYCIU NARODOWYM

Mimo prześladowań w okresie kulturkampfu duchowieństwo polskie brało aktywny udział w życiu narodowym. Księża, posiadający wielki autorytet moralny, byli dla Polaków najbliższymi wzorami patriotycznej postawy.

W Wielkopolsce wytworzył się w XIX wieku swoisty model księdza-społecznika: wszechstronnie wykształconego, skorego do rady i pomocy prawnej albo interwencji w pruskim urzędzie w sprawach swych parafian. Księża angażowali się w inicjatywy kulturalne i ekonomiczne, współpracowali z polską prasą, byli wybierani na posłów.

Przykładem dla innych duchownych mogli być księża Augustyn Szamarzewski i Piotr Wawrzyniak, którzy organizowali banki spółdzielcze.

WALKA Z JĘZYKIEM POLSKIM

Jednocześnie z walką z Kościołem katolickim następowało wypieranie Polaków i języka polskiego z życia publicznego. W urzędach, sądach i na policji obowiązywał język niemiecki. Zniemczano nazwy miejscowości, a **Wielkie Księstwo Poznańskie**, pozbawione autonomii, nazywano urzędowo „provincją poznańską” (niem. Provinz Posen). Polacy byli usuwani ze stanowisk w instytucjach państwowych.

W okresie kulturkampfu, w latach 70. XIX wieku, wprowadzono język niemiecki jako wykładowy najpierw do szkół średnich, a następnie do podstawowych. W zamierzeniach władz niemiecki miał być pierwszym językiem, w którym polskie dzieci uczyłyby się czytać i pisać. Jedynie w części szkół w Wielkopolsce dopuszczono przejściowo naukę po polsku w najmłodszych klasach i na lekcjach religii. Polskich nauczycieli kierowano do pracy w głębi Niemiec, a na ziemiach polskie przysyłano nieznających języka polskiego Niemców.

PRUSKIE USTAWODAWSTWO ANTYPOLSKIE

Antypolski charakter miało także usunięcie z Prus w 1885 roku prawie 30 tys. polskich robotników wraz z rodzinami, którzy mieszkali tam i pracowali od wielu lat, ale nie mieli obywatelstwa pruskiego. Te tak zwane **rugi pruskie** spotkały się z protestami w całej Europie. Brutalne działania władz pruskich potępił nawet niemiecki parlament.

W roku 1886 pruski sejm powołał do życia **Komisję Kolonizacyjną**, której zadaniem był wykup gospodarstw rolnych Polaków i osiedlanie na nich Niemców. W ciągu 30 lat działalności komisja otrzymała z budżetu państwowego potężną na ówczesne czasy sumę miliarda marek.

Dyskryminacja Polaków trwała także po dymisji Bismarcka w 1890 roku. Na początku XX wieku parlament niemiecki uchwalił ustawy skierowane przeciw Polakom. Jedną z nich zabraniała używania języka polskiego podczas zebrań powiatowych, w których Polacy stanowili

3. Tygodnik *Prawdą a Bogiem*, polskie czasopismo katolickie wydawane w Poznaniu, 1885 r.

4. *Rugi pruskie*, obraz Wojciecha Kossaka, 1909 r.

mniejszość mieszkańców. Inna zmuszała Polaków do starań o specjalne zezwolenia na budowę domów. Od 1908 roku obowiązywało prawo zezwalające władzom na przymusowy wykup ziemi od polskich właścicieli.

HAKATA

Antypolskie nastroje ogarnęły również część społeczeństwa niemieckiego. W 1894 roku w Poznaniu powstał Związek dla Popierania Niemczyzny na Kresach Wschodnich, zwany **Hakata** od nazwisk założycieli (Hansemann, Kennemann, Tiedemann). Organizacja ta zrzeszała głównie urzędników i nauczycieli niemieckich. Podczas zebrań oraz w wydawanych przez siebie gazetach i broszurach przedstawiała Polaków w najgorszym świetle, najczęściej jako zacofanych i leniwych, podkreślając jednocześnie osiągnięcia niemieckie. Hakatyści straszili „polskim niebezpieczeństwem” i domagali się od rządu zaostrzenia polityki germanizacyjnej. Hakata cieszyła się przychylnością i wsparciem władz państwowych.

5. Założyciele Hakaty: Ferdynand von Hansemann (czytaj: fon hanzeman), Hermann Kennemann (czytaj: herman keneman) i Heinrich von Tiedemann (czytaj: hajnrich fon tideman)

PRACA ORGANICZNA W ZABORZE PRUSKIM

Polacy w zaborze pruskim przeciwstawiali się dyskryminacyjnej polityce władz. Szeroki zasięg miała tu praca organiczna, rozumiana jako legalna działalność dla ekonomicznego i kulturalnego rozwoju narodu. Znając potęgę zaborczego mocarstwa, Polacy zdawali sobie sprawę, że tylko naród zamożny, wykształcony i solidarny może oprzeć się germanizacji.

Wielki wkład w cywilizacyjny rozwój Wielkopolski wniósł **Hipolit Cegielski**, założyciel fabryki narzędzi i maszyn rolniczych w Poznaniu. Finansował jednocześnie wydawanie polskich gazet, zakładał organizacje gospodarcze i kulturalne, występował w obronie polskości jako poseł do pruskiego parlamentu.

W II połowie XIX wieku działalność społeczna objęła szerokie kręgi ludności polskiej. Powstawały liczne kółka rolnicze, zrzeszające chłopów i ziemian polskich. Obok upowszechniania wiedzy rolniczej, prawnej i ekonomicznej kółka kształtowały i umacniały świadomość narodową. Istotne znaczenie dla polskiego życia gospodarczego miały spółki zarobkowe. Z drobnych wpłat swoich członków udzielały kredytów rolnikom i rzemieślnikom na unowocześnienie lub rozwinięcie produkcji, niezależniając ich w ten sposób od banków niemieckich. Do wzrostu poziomu wykształcenia Polaków przyczyniły się liczne organizacje oświatowe, z których największy zasięg społeczny i terytorialny osiągnęło **Towarzystwo Oświaty Ludowej**, prowadzące ponad tysiąc bibliotek.

WALKA O JĘZYK POLSKI I ZIEMIĘ

Germanizacji poddawano już kilkulatnie dzieci. Polacy wielokrotnie protestowali przeciw wypieraniu języka ojczystego z nauki szkolnej. Dramatyczne wydarzenia rozegrały się w 1901 roku we **Wrześni**, małej miejscowości koło Poznania. Uczniowie tamtejszej szkoły odmówili odpowiadania po niemiecku na lekcji religii i nie przyjęli niemieckich katechizmów. Zostali za to surowo ukarani. Rodziców występujących w obronie własnych dzieci aresztowano, a następnie wielu z nich skazano na kary więzienia i wysokie grzywny. Mimo szykan i zastraszania, na znak protestu, dzieci nie chodziły do szkoły przez rok.

Sprzeciwiając się wynaradawianiu organizowano czytelnie ludowe, w których odbywały się lekcje języka polskiego. Dbano o biblioteki – słynne były **Biblioteka Raczyńskich** w Poznaniu i założona przez **Tytusa Działyńskiego** biblioteka w Kórniku. O zachowanie postaw patriotycznych dbały też liczne chóry, koła śpiewacze, kluby sportowe.

Ważną formą oporu przeciw antypolskiej polityce władz pruskich była walka o ziemię. Sprzedaż przez Polaka ziemi Niemcowi była uważana za zdradę narodową. Tworzono jednocześnie polskie instytucje kredytowe, które umożliwiały Polakom nabywanie ziemi od kolonistów niemieckich. Symbolem walki przeciw Komisji Kolonizacyjnej w obronie polskiej ziemi była

6. Uczniowie uczestniczący w strajku szkolnym we Wrześni w latach 1901–1902

7. Zamek w Kórniku – obecnie muzeum i siedziba Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk

List otwarty Henryka Sienkiewicza w obronie dzieci wrzesińskich (fragmenty)

„Zapałł niesłychany wyrok! Nie podniesiono na żadnego ze szkolnych katów ręki, nie było napaści ani czynów przemocy, a jednak rodziców tych małych dzieci skatowanych przez pruską szkołę sądy pruskie ukarały długim więzieniem za to, że pod wpływem rozpacz i litości wypowiedzieli zbyt głośno słowa oburzenia przeciw takiej szkole i takim nauczycielom. Historia świadczy, że budowy wznoszone tylko na tyranii, złości i głupocie nie trwały długo. Ale tymczasem co mamy robić my, nad którymi zbrodnia i dzikość ciąży bezpośrednio? W ogóle – wytrwać, a w szczególności pomóc do wytrwania tym, którzy się stali bezpośrednimi ofiarami łotrostwa i przemocy. Po skatowaniu dzieci skazano na więzienie rodziców, którzy pracowali na ich chleb. Jedną z obwinionych, matkę siedmioroga drobiazgu, zamknęto na dwa i pół lata. Czy chodziło również o to, by bohaterskie dzieci pomarły z głodu? W społeczeństwie Hakaty – doprawdy – to możliwe”.

Gazeta Czas, Kraków 22 XI 1901 r.

POLECENIE

Wskaż w tekście fragmenty, które świadczą o emocjonalnym zaangażowaniu autora w opisywane wydarzenia.

postawa **Michała Drzymały** ze wsi Podgradowice. Gdy pruskie władze nie wydały mu zezwolenia na budowę domu na jego własnej działce, Drzymała zamieszkał wraz z rodziną w wozie cyrkowym. Jednocześnie walczył o swe prawa w sądzie. Gdy przegrał, ze składek Polaków ze wszystkich zaborów kupiono mu nowy, wygodny „dom na kółkach”. Za przykładem Drzymały poszło w następnych latach wielu gospodarzy na Pomorzu i Mazurach. Na cześć Drzymały w niepodległej Polsce zmieniono nazwę jego wsi na Drzymałowo.

TO JEST WAŻNE

- Otto von Bismarck za przeciwników jedności narodu niemieckiego uznał Kościół katolicki i Polaków.
- Kulturkampf był walką z Kościołem katolickim o wpływ na poddanych II Rzeszy.
- Komisja Kolonizacyjna została powołana do wykupywania gospodarstw rolnych z rąk Polaków.
- Hakata stawiała sobie za cel szerzenie niemczyzny na ziemiach polskich.
- Działalność Bismarcka wywołała sprzeciw Polaków i rozbudziła w nich poczucie wspólnoty narodowej.

PYTANIA I POLECENIA

1. Podaj definicję pojęcia „germanizacja” i wyjaśnij, jakie były jej cele.
2. Wymień przykłady antypolskiej polityki władz niemieckich.
3. Wskaż różne metody walki z germanizacją. Które z nich uważasz za najskuteczniejsze?
4. Porównaj walkę o polskość w zaborze rosyjskim i pruskim. Wskaż różnice i wyjaśnij ich źródła.

5. AUTONOMIA GALICJI

Wskaż na mapie ziemie polskie, które pozostawały pod zaborem austriackim po kongresie wiedeńskim. Przypomnij decyzje kongresu dotyczące tych ziem.

AUSTRO-WĘGRY

W drugiej połowie XIX wieku monarchia habsburska została osłabiona. Po przegranych przez Austrię wojnach z Włochami i Prusami cesarz **Franciszek Józef I** przyznał szerokie swobody polityczne narodom znajdującym się pod jego panowaniem. Aby zażegnać groźbę rozpadu cesarstwa, Austriacy zawarli ugodę z najliczniejszym narodem monarchii – Węgrami, którzy otrzymali większość uprawnień niezależnego państwa. W 1867 roku powstała podwójna monarchia **Austro-Węgry**.

AUTONOMIA GALICJI

Politycy polscy w Galicji, korzystając z przejściowego osłabienia Austrii, usilnie zabiegali o przekształcenie cesarstwa w **federację** i usamodzielnienie Galicji. Sojuszników znaleźli w parlamencie wiedeńskim wśród polityków czeskich, którzy też liczyli na utworzenie federacji. Władze austriackie nie zaakceptowały tych dążeń.

Inna grupa polskich polityków zmierzała do uzyskania dla Galicji szerokiej **autonomii** w ramach monarchii habsburskiej, oceniając to rozwiązanie jako bardziej realne i bezpieczne. Do tych postulatów przychylił się rząd wiedeński. Potwierdzeniem tej wizji było mianowanie namiestnikiem Galicji Agenora Gołuchowskiego – zwolennika całkowitej lojalności wobec cesarza. Gołuchowski pragnął wykorzystać zaufanie władz austriackich do spolonizowania wszystkich galicyjskich instytucji. Ustrój i kompetencje polskich instytucji samorządowych określono ostatecznie w 1873 roku. W zasadniczo niezmiennym kształcie funkcjonowały one do rozpadu Austro-Węgier w 1918 roku.

Najwyższym organem autonomicznym Galicji był **Sejm Krajowy** obradujący we Lwowie. Uchwalał on budżet kraju, nadzorował samorządy lokalne, dbał o rozwój gospodarki, oświaty i kultury. Jedną z pierwszych ustaw sejmu wprowadzała język polski do szkół, sądów i urzędów.

1. Lwów – stolica Galicji, fotografia z końca XIX w.

2. Budynek Sejmu Krajowego we Lwowie, fotografia z 1898 r. Ustal, co dziś znajduje się w tym budynku.

Poglądy trójlojalistów na sprawę polską wyrażone zostały m.in. w cyklu listów zebranych w Tekę Stańczyka. Fikcyjnym autorem tych listów był uznawany za wzór politycznej rozważliwości Stańczyk – błazen na dworze króla Zygmunta I Starego. Autorzy piszący do Teki Stańczyka ośmieszali w niej polskie wady narodowe, m.in. skłonność Polaków do spisków i zacofanie cywilizacyjne. Uważali, że te wady były główną przyczyną utraty niepodległości. Ugrupowanie polityczne wyznające te poglądy zaczęto nazywać **stańczykami**. Negowanie sensu walki o niepodległość i rezygnacja z własnego państwa budziły sprzeciw wielu polskich patriotów.

ROZWÓJ OŚWIATY

Jednym z podstawowych zadań władz krajowych Galicji był nadzór nad oświatą, która na szczeblu podstawowym i średnim była bezpłatna. Na początku XX wieku już 3/4 dzieci objętych było nauczaniem, podczas gdy w Królestwie Polskim – tylko 1/5. W ostatnim dziesięcioleciu XIX wieku rozwinęto sieć szkół średnich i przemysłowych, przygotowujących młodzież do pracy w konkretnym zawodzie. Do szkół wprowadzono także nowoczesne podręczniki i metody nauczania.

Od czasu zamknięcia warszawskiej Szkoły Głównej jedynie w Galicji istniały polskie szkoły wyższe. W 1870 roku, po uznaniu języka polskiego jako oficjalnego języka wykładowego, oba Uniwersytety: Jagielloński w Krakowie i Jana Kazimierza we Lwowie szybko stały się najważniejszymi ośrodkami polskiej nauki. Zreorganizowana w 1877 roku **Politechnika Lwowska** kształciła inżynierów kilkunastu specjalności i prowadziła badania w najnowszych dziedzinach techniki. Istotną rolę w unowocześnianiu gospodarki rolnej na ziemiach polskich odgrywała **Wyższa Szkoła Rolnicza**. **Krakowska Akademia Sztuk Pięknych**, pod kierunkiem **Jana Matejki** i **Juliana Fałata**, osiągnęła europejską renomę. W Galicji studiowała młodzież ze wszystkich zaborów, a od 1897 roku uniwersytety przyjmowały także kobiety. Często zapraszano naukowców z zagranicy. Profesorowie krakowscy i lwowscy organizowali wykłady i konferencje w innych miastach polskich pod zaborami pruskim i rosyjskim.

ROZWÓJ ŻYCIA KULTURALNEGO

Na przełomie XIX i XX wieku Kraków i Lwów były głównymi centrami polskiej kultury. Tworzyli tu najwięksi polscy artyści. Rozwój sztuki wspierało **Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych** – organizowało

5. Jan Matejko (1838–1893), autoportret, 1892 r.

6. Helena Modrzejewska (1840–1909), fotografia wykonana przez Melecjusza Dutkiewicza, ok. 1879 r.

wystawy, wydawało albumy, pomagało twórcom w sprzedaży dzieł. Czynne były liczne muzea. Najcenniejsze zbiory posiadało **Muzeum Narodowe w Krakowie**, założone w 1879 roku. Bujnie rozwijało się życie literackie i teatralne. W teatrach krakowskim i lwowskim wystawiano sztuki klasyczne i współczesne. Stałe miejsce w repertuarze teatralnym miały wielkie dramaty romantyczne. Na obydwu scenach grali wybitni aktorzy epoki – **Helena Modrzejewska i Ludwik Solski**.

Wielką popularność zdobyły sobie krakowskie kabarety. Wyjątkową sławą cieszył się „Zielony Balonik”. W jego programach pojawiły się pierwsze w Europie satyryczne szopki kukiełkowe o tematyce politycznej i obyczajowej.

Kultywowaniu pamięci o dziejach ojczystych służyły obchody ważnych rocznic narodowych. Uczestniczyli w nich Polacy ze wszystkich zaborów i z emigracji. W 1869 roku we Lwowie odbyły się uroczystości z okazji trzechsetlecia unii lubelskiej. W 1894 roku, w rocznicę powstania kościuszkowskiego, odsłonięto w tymże mieście **Panoramę Raclawicką** – monumentalne dzieło grupy malarzy pracujących pod kierunkiem **Jana Styki i Wojciecha Kossaka**. Potężną manifestacją polskości stały się obchody 500-lecia zwycięstwa pod Grunwaldem. Odsłonięto wówczas w Krakowie pomnik Grunwaldzki, ufundowany przez wybitnego pianistę i żarliwego patriotę **Ignacego Jana Paderewskiego**.

SPORT I KULTURA ZDROWOTNA

Galicja była kolebką polskiego ruchu sportowego. Od pierwszych lat autonomii istniało tam Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Zasadniczym celem jego działalności, obok rozwoju kultury fizycznej, było propagowanie treści wychowawczych i patriotycznych. Gniazda „Sokoła” powstały następnie na pozostałych ziemiach polskich.

7. (a) Plakat autorstwa Jana Styki reklamujący pierwszy pokaz *Panoramy Raclawickiej* w 1894 r. w specjalnie zbudowanej rotundzie we Lwowie. Od 1985 r. obraz eksponowany jest w rotundzie we Wrocławiu (b)

8. Pomnik Grunwaldzki w Krakowie, wzniesiony w 1910 według projektu Antoniego Wiwulskiego i Franciszka Blacka w 500. rocznicę bitwy pod Grunwaldem (1410)

8. Cykliści – entuzjaści nowego, dynamicznie rozwijającego się sportu, przełom XIX i XX w.

9. Derby Krakowa – mecz piłkarzy Cracovii i Wisły rozegrany ok. 1914 r.

W Galicji powstały pierwsze kluby piłkarskie na ziemiach polskich: we Lwowie – „Czarni” w 1903 roku i „Pogoń” w 1904 roku, a w Krakowie – „Cracovia” i „Wisła” – oba w 1906 roku. Rozwojowi fizycznemu dzieci i młodzieży służył, założony w 1888 roku w Krakowie przez doktora Henryka Jordana, ogród gier i zabaw. Podobne ogrody jordanowskie powstały wkrótce w wielu polskich miastach.

TO JEST WAŻNE

- Galicja uzyskała autonomię w wyniku sytuacji międzynarodowej monarchii austriackiej i ugodowej postawy polskich polityków.
- Najwyższymi organami władzy autonomicznej był Sejm Krajowy i Wydział Krajowy.
- Stańczycy to grupa konserwatywnych polityków polskich, którzy rezygnowali z walki o niepodległość na rzecz poszerzenia praw narodowych i rozwoju Galicji.
- W Galicji bez przeszkód rozwijała się polska oświata i kultura.

PYTANIA I POLECENIA

1. Opisz funkcjonowanie autonomii w Galicji, wskazując organy władzy i ich kompetencje.
2. Przygotuj informacje o 4 wybranych twórcach i naukowcach związanych z Galicją w formie „curriculum vitae”.
3. Zapoznaj się z poglądami stańczyków i napisz rozprawkę na temat: „Rezygnacja z niepodległości – zdrada, czy zdrowy rozsądek?”
4. Wymień korzyści, które osiągnęli Polacy dzięki autonomii w Galicji w dziedzinie: administracji, oświaty i kultury.

SŁOWNICZEK

federacja – państwo składające się z mniejszych autonomicznych państw związkowych, posiadających wspólny rząd federacyjny.

6. ŻYCIE CODZIENNE, KULTURA I NAUKA NA ZIEMIACH POLSKICH

Przypomnij nazwiska wybitnych przedstawicieli kultury polskiej przebywających na emigracji w I połowie XIX wieku.

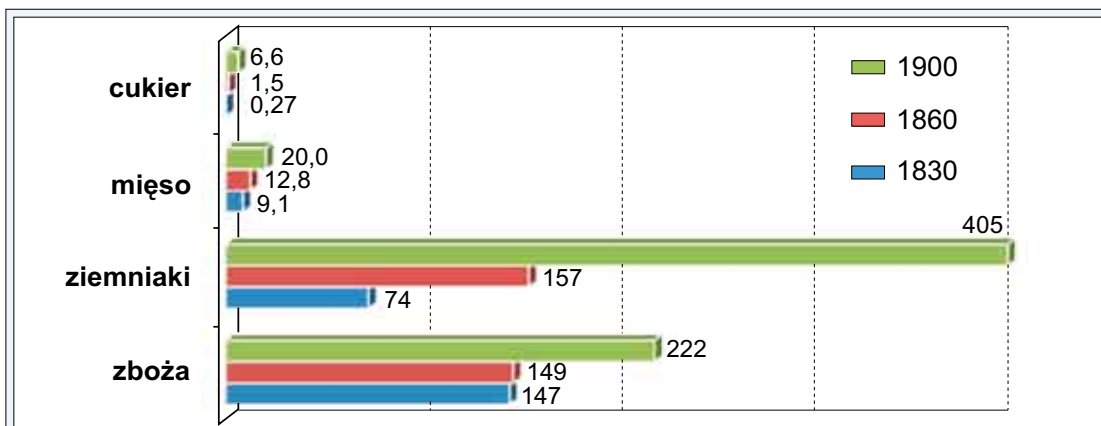
ŻYCIE CODZIENNE

W II połowie XIX wieku, głównie w wyniku uwłaszczenia i rozwoju gospodarczego, społeczeństwo polskie w swej strukturze upodobniło się do społeczeństw zachodnioeuropejskich. Obok tradycyjnych warstw: chłopstwa, drobnomieszczaństwa, ziemiaństwa i duchowieństwa, pojawiły się nowe – robotnicy (przemysłowi i rolni), przemysłowcy i inteligencja. W miastach liczną grupę stanowili ludzie bez zawodu i stałej pracy, utrzymujący się z drobnego handlu, a nawet żebractwa i kradzieży. Następował wzrost społecznej roli kobiet. Podejmowały one pracę, kształciły się i uczestniczyły w życiu kulturalnym i politycznym.

Wyraźnie podniósł się ogólny poziom życia, wzrosło spożycie artykułów zbożowych i cukru. Sposób odżywiania się był jednak dalej bardzo tradycyjny. Nawet w bogatszych rodzinach przeważały ziemniaki, kasze i kapusta. Bardzo rzadko spożywano nabiał, jeszcze rzadziej mięso, które pojawiało się na stołach tylko w święta i podczas ważnych uroczystości rodzinnych.

1. Robotnicy rozładujący piasek na warszawskim Powiślu, obraz Aleksandra Gierymskiego *Piaskarze*, 1887 r.

2. Spożycie niektórych artykułów żywnościowych w Królestwie Polskim, rocznie na jednego mieszkańca w kg.
Źródło: T. Sobczak, *Przełom w konsumpcji spożywczej w Królestwie Polskim w XIX w.*, Wrocław 1968

We wszystkich zaborach podziały majątkowe były szczególnie widoczne w miastach. Robotnicy zamieszkiwali baraki i bloki bez żadnych wygod lub **sutereny**; średniozamożni mieszcianie –

3. Warszawska ulica Nowy Świat w końcu XIX w. z okazałą fasadą pałacu Staszica (po przebudowie w 1893 r. w stylu „bizantyjsko-ruskim”)

mieszkania w piętrowych kamienicach; a najbogatsi – własne pałace. Najzamożniejsi korzystali z udogodnień, które pojawiły się pod koniec XIX wieku: z elektrycznego oświetlenia, telefonów i pierwszych samochodów. Problemem miast pozostawały kanalizacja i wodociągi. Wodę pobierano z nieoczyszczonych rzek i stawów, a brudną wylewano wprost na ulice. Z tego powodu w XIX wieku w miastach wciąż jeszcze wybuchały epidemie, które dziesiątkowały ludność.

Na wsi nie dochodziło już do klęsk głodu, tak częstych w I połowie XIX wieku, ale dochody chłopów były niskie i pozwalały na zaspokojenie tylko podstawowych potrzeb. W najlepszej sytuacji były wsie zaboru pruskiego, które mogły sobie pozwolić na meliorację pól i specjalizację produkcji. Istotnym czynnikiem hamującym rozwój rolnictwa w zaborze austriackim i rosyjskim było rozdrobnienie gospodarstw, wynikające z dzielenia ziemi między liczne dzieci.

LITERATURA I SZTUKA

Po klęsce powstania styczniowego literatura znalazła się pod wyraźnym wpływem haseł pozytywistycznych. Pisarze pozytywistyczni przedstawiali problemy społeczeństwa, głosili pochwałę pracy organicznej, nawoływali do zainteresowania się losem niższych warstw, do aktywności gospodarczej, kulturalnej, oświatowej.

4. Józef Chełmoński, *Bociany*, 1900 r.

5. Stanisław Wyspiański, *Chocholy*, 1898 r.

Najodpowiedniejszymi gatunkami dla tej problematyki okazały się powieść, opowiadanie, nowela. Wielkie dzieła stworzyli **Bolesław Prus**, autor *Lalki*, oraz **Eliza Orzeszkowa**, autorka *Nad Niemnem*. Historyczne powieści **Henryka Sienkiewicza** pisane „ku pokrzepieniu serc” – *Ogniem i mieczem*, *Potop*, *Pan Wołodyjowski* i *Krzyżacy* – wskrzeszały wielkie dzieje Polaków. Sławę w świecie przyniosła Sienkiewiczowi powieść *Quo Vadis*, za którą w 1905 roku otrzymał Nagrodę Nobla. W poezji wyróżniała się twórczość **Marii Konopnickiej**, w muzyce – **Stanisława Moniuszki** – twórcy polskiej opery narodowej. Wybitnymi twórcami tego okresu w malarstwie byli **Józef Chełmoński** oraz **Aleksander Gieryski**. Dzieła **Jana Matejki** przypominały potęgę państwa polskiego, a **Artura Grottgera** i **Maksymiliana Gieryskiego** uwieczniały heroizm i tragedię powstania styczniowego.

Na przełomie wieków w kulturze polskiej uwidoczniły się wpływy neoromantyzmu. Okres ten nosi nazwę **Młodej Polski**. Najwybitniejszymi pisarzami epoki byli **Stefan Żeromski**, autor m.in. *Ludzi bezdomnych*, oraz **Władysław Reymont**, autor powieści *Ziemia obiecana* i *Chłopi*. Za tę ostatnią Reymont w 1924 roku otrzymał Nagrodę Nobla.

Wszechstronnym twórcą był **Stanisław Wyspiański**. Pisał dramaty (*Wesele*, *Wyzwolenie*), wystawiał sztuki narodowych wieszczów, był także wybitnym malarzem. W malarstwie wysoki kunszt osiągnął **Jacek Malczewski**, a w muzyce – **Karol Szymanowski**.

Polscy twórcy okresu zaborów utrzymywali stałe kontakty z przedstawicielami głównych nurtów kultury europejskiej i światowej. Jednocześnie dostrzegali wielkie problemy narodowe i społeczne. Ich dzieła przyczyniły się do utrzymywania świadomości i jedności narodowej, umacniały godność narodu i poczucie jego wielkości.

NAUKA I TECHNIKA

Mimo niewoli politycznej nauka polska w okresie zaborów aktywnie uczestniczyła w dokonującym się w świecie postępie. W sytuacji braku państwowego wsparcia istotną rolę w rozwoju nauki odgrywała organizacyjna i finansowa inicjatywa społeczeństwa. Pomoc niezbędna była szczególnie w zaborach pruskim i rosyjskim, pozbawionych polskich szkół wyższych.

Uniwersytet Warszawski, założony w 1816 roku, Rosjanie zamknęli w 1831 roku, Szkoła Główna w Warszawie istniała tylko od 1862 do 1869 roku, a uniwersytet w Poznaniu jeszcze nie powstał.

W Poznaniu i Toruniu istniały **Towarzystwa Przyjaciół Nauk**, przyznające stypendia polskiej młodzieży pragnącej uczyć się lub studiować. W Warszawie od 1881 roku **Kasa im. Mianowskiego** wspierała finansowo badania naukowe, wydawała prace polskich uczonych, słowniki, encyklopedie i podręczniki. Najwybitniejszą rolę w polskim życiu naukowym spełniała

Akademia Umiejętności, zrzeszająca kilkuset najwybitniejszych naukowców z ziem polskich i z emigracji. Akademia współpracowała z największymi korporacjami naukowymi świata.

W dziedzinach przyrodniczych nauka polska utrzymywała się na światowym poziomie. Osiągnięciem na skalę światową było skroplenie tlenu i azotu dokonane w 1883 roku przez Zygmunta Wróblewskiego i Karola Olszewskiego. Poważny wkład w rozwój chemii i fizyki wniosły badania Marii Skłodowskiej-Curie, która wraz z mężem, Piotrem Curie, odkryła nowe pierwiastki: polon i rad.

Przemysłowe wykorzystanie ropy naftowej stało się możliwe dzięki jej destylacji, przeprowadzonej po raz pierwszy przez krakowskiego aptekarza Ignacego Łukasiewicza. Przemysłową metodę otrzymywania kwasu azotowego (niezbędnego do produkcji nawozów sztucznych,

6. Karol Olszewski (1846–1915), polski fizyk i chemik, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, portret pędzla Leona Wyczółkowskiego, ok. 1900 r.

7. Most Stanisława Kierbedzia w Warszawie, fotografia wykonana ok. 1900 r.

tworzyw, barwników i materiałów wybuchowych) opracował Ignacy Mościcki, późniejszy prezydent Polski. W XIX wieku polscy emigranci zasłynęli w wielu krajach jako wybitni konstruktorzy, wynalazcy i budowniczowie. Jako konstruktor stalowych mostów i kanałów w Rosji zasłynął Stanisław Kierbedź. Zaprojektował on m.in. nazwany później jego nazwiskiem most w Warszawie. Ernest Malinowski zbudował w Peru w latach 1872–1876 linię kolejową, która przez 130 lat pozostawała najwyższą położoną koleją na świecie. Nowoczesne elektrownie wodne projektował w Szwajcarii profesor Gabriel Narutowicz, późniejszy pierwszy prezydent odrodzonej Polski. Natomiast Rudolf Modrzejewski, syn aktorki Heleny Modrzejewskiej, wstąpił się projektowaniem mostów i linii kolejowych w USA. Już po I wojnie światowej zbudował w Filadelfii najdłuższy wówczas na świecie most wiszący, mający 530 m długości.

Wśród nauk społecznych szczególną rolę w okresie zaborów odgrywała historia. Początki polskiej nauki historycznej wiążą się z nazwiskiem Joachima Lelewela. W II połowie XIX wieku ukształtowały się dwa główne kierunki myślenia historycznego. Szkoła krakowska, do której należał m.in. Michał Bobrzyński, broniła tezy, że przyczynami upadku Polski w XVIII wieku były wady narodowe Polaków i brak silnej władzy. Przedstawiciele szkoły warszawskiej, do której należał m.in. Tadeusz Korzon, dowodzili natomiast, że powodem klęski była przewaga sił sąsiednich mocarstw.

TO JEST WAŻNE

- W II połowie XIX w. społeczeństwo polskie upodobiło się do społeczeństw zachodnioeuropejskich, pojawiły się nowe warstwy społeczne, widoczne było zróżnicowanie majątkowe.
- W II połowie XIX w. literatura pozostawała pod wpływem pozytywizmu. Przedstawicielami tego kierunku byli: B. Prus, E. Orzeszkowa, H. Sienkiewicz. Na przełomie wieków wykształcił się neoromantyzm, nazywany także Młodą Polską. W tym czasie tworzyli: S. Żeromski, W. Reymont, S. Wyspiański.
- Na wysokim poziomie rozwijała się nauka. Osiągnięcia na skalę światową odnieśli: Z. Wróblewski, K. Olszewski, M. Skłodowska-Curie.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij, jaką rolę odegrała kultura w okresie zaborów.
2. Porównaj warunki rozwoju kultury w trzech zaborach.
3. Wymień najważniejsze osiągnięcia Polaków w II połowie XIX w. w dziedzinie:
 - a. literatury,
 - b. sztuk pięknych,
 - c. nauki i techniki.
4. Zbierz z różnych źródeł informacje historyczne o dwóch wybitnych Polkach: Helenie Modrzejewskiej i Marii Skłodowskiej-Curie. Porównaj ich losy i osiągnięcia. Która z nich może być autorytetem dla współczesnej młodzieży? Napisz esej na ten temat.

SŁOWNICZEK

suterena – część budynku znajdująca się pod parterem, częściowo poniżej poziomu ziemi, wykorzystywana np. na tanie mieszkania, warsztaty lub sklepy.

7. PARTIE POLITYCZNE NA ZIEMIACH POLSKICH

Co to jest partia polityczna? Jakie znasz partie polityczne działające w obecnej Polsce?

PRZEMIANY SPOŁECZNE

Rozwój przemysłu w Królestwie Polskim spowodował zarówno szybki wzrost liczb ludności miejskiej, jak i powstanie licznej klasy robotniczej. Zatrudnieni w fabrykach robotnicy przyczynili się do rozwoju miast, np. ludność Warszawy zwiększyła się z 200 tys. w 1864 roku do prawie 700 tys. w roku 1900. Dużym miastem była także szybko rozwijająca się Łódź, licząca na przełomie XIX i XX wieku prawie 0,5 mln mieszkańców. Podobnie jak w Europie Zachodniej, w miastach, w których rozwijał się przemysł, tworzyły się nowe struktury społeczne. Niewielka grupa posiadaczy skupiała w swoich rękach fabryki. Coraz większą grupę społeczną tworzyli robotnicy pracujący w tych fabrykach, czyli proletariatus. Duże znaczenie w opinii społecznej zyskiwała inteligencja: dziennikarze, lekarze, prawnicy czy nauczyciele.

RUCH ROBOTNICZY

Polski ruch socjalistyczny ma swoje korzenie w programie „czerwonych” z 1863 roku. W końcu XIX wieku na ziemiach polskich zaczęły powstawać pierwsze organizacje i partie robotnicze, które reprezentowały dwa odrębne i rywalizujące ze sobą nurty polityczne: socjalistyczny i niepodległościowy. Socjaliści, zwolennicy rewolucji i wprowadzenia komunizmu, byli przeciwni walce o niepodległość. Zwolennicy nurtu niepodległościowego na pierwszy plan wysuwali walkę o niepodległość, wiążąc ją z dążeniem do poprawy warunków życia robotników.

W 1882 roku Ludwik Waryński założył w Warszawie Socjalno-Rewolucyjną Partię „Proletariat”, określaną też mianem „Wielki Proletariat”. Jej program przewidywał szybki upadek kapitalizmu i powstanie ustroju opartego na równości i społecznej własności środków produkcji. Jednocześnie twórcy partii odcinali się od dążeń niepodległościowych, gdyż uważali, że odwracają uwagę od głównego celu, którym była walka o socjalizm.

„Wielki Proletariat” przestał istnieć po aresztowaniu Ludwika Waryńskiego w 1883 roku. W procesie, który władze carskie wytoczyły przywódcom partii, sześć osób skazano na karę śmierci. Na czterech z nich wyrok wykonano. Mimo rozbicia „Proletariatus” ruch robotniczy na ziemiach polskich rozwijał się nadal.

W listopadzie 1892 roku w Paryżu grupa działaczy socjalistycznych utworzyła Polską Partię Socjalistyczną, w skrócie PPS. Od marca 1893 roku partia ta działała w Warszawie. Wkrótce powstały stowarzyszone z nią, działające jawnie, socjalistyczne organizacje w zaborach pruskim i austriackim. Działacze PPS uważali, że najważniejszą sprawą jest odzyskanie przez Polskę niepodległości i zbudowanie w niej demokracji parlamentarnej, a dopiero później przeprowadzenie reform

1. Stanisław Lentz, *Strajk*, 1910 r.

społecznych. Wybitnymi działaczami tej partii byli: **Bolesław Limanowski** i **Józef Piłsudski**. Poglądu tego nie podzielała grupa działaczy skupiona wokół Róży Luksemburg i Juliana Marchlewskiego, dla których nadrzędnym celem było dążenie do rewolucji socjalistycznej. Różnice te doprowadziły do rozłamu w PPS w 1893 roku i powstania nowej partii – Socjaldemokracji Królestwa Polskiego (SDKP). W 1900 roku po przyjęciu działaczy z Litwy partia przekształciła się w Socjaldemokrację Królestwa Polskiego i Litwy (SDKPiL). Działacze SDKPiL odrzucali ideę walki o niepodległą Polskę. Głosili natomiast potrzebę obalenia kapitalizmu w robotniczej rewolucji. Robotnicza rewolucja, w której wyniku proletariatus przejąłby władzę, miała objąć nie tylko ziemie polskie, ale i większość państw świata. Wraz z nią miały zniknąć konflikty narodowe.

2. Józef Piłsudski (1867–1935), jeden z najaktywniejszych działaczy niepodległościowych, który wykazał się dużymi zdolnościami przywódczymi. Fotografia z 1899 r.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Szkic programu PPS z 21 listopada 1892 r.

Polska Partia Socjalistyczna żąda zupełnego zniesienia rządów klasowych(...) Jako samodzielna partia robotnicza, dobijać się będzie:

A. pod względem politycznym Samodzielnej Rzeczypospolitej demokratycznej, opartej na zasadach następujących:

1. bezpośrednie, powszechne i tajne głosowanie [...]
2. całkowite równouprawnienie narodowości
3. zupełna wolność słowa, druku, zebrań i stowarzyszeń

B. pod względem ekonomicznym:

1. ośmiogodzinny dzień roboczy, stała 36-godzinna przerwa co tydzień
2. równa płaca dla kobiet i mężczyzn przy równej pracy
3. zakaz pracy dzieci do lat 14 [...]

POLECENIE

Wymień najważniejsze postulaty PPS w sferze politycznej i ekonomicznej.

RUCH LUDOWY

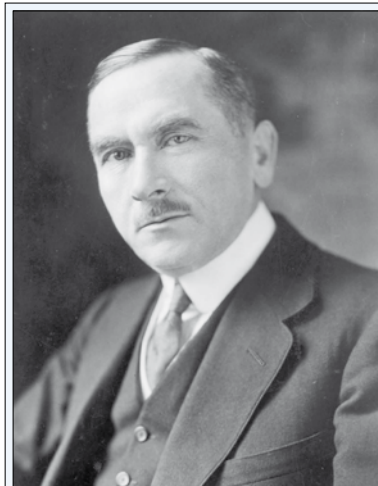
Działaczem społecznym, który domagał się poprawy warunków życia chłopów i złagodzenia nierówności społecznych, był ksiądz Stanisław Stojalowski. Jego długotrwała praca pobudziła aktywność chłopów, co doprowadziło w 1895 roku do utworzenia pierwszej chłopskiej partii – Stronnictwa Ludowego, które w 1903 roku przyjęło nazwę Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL). Działacze PSL walczyli o mandaty wiejskich posłów, o prawa polityczne dla chłopów oraz o rozwój oświaty na wsi. Prowadzili akcje kształtujące świadomość narodową wśród chłopów, organizując m.in. rocznicowe obchody powstania kościuszkowskiego.

RUCH NARODOWY

Obok ruchu socjalistycznego i ludowego pojawił się także nurt narodowy. Początkowo głosił potrzebę walki o niepodległość, ale na pierwszym miejscu zwolennicy tego nurtu stawiali kształtowanie świadomości narodowej. W 1887 roku powstała Liga Polska, która później przekształciła się w Ligę Narodową. Na jej czele stanął Roman Dmowski. Liga Narodowa głosiła

hasła nacjonalistyczne, na pierwszym miejscu stawiając interes narodowy. Głosiła potrzebę współdziałania wszystkich warstw społecznych: fabrykantów, chłopów, właścicieli ziemskich, robotników oraz inteligencji. Ostrzegała przed niebezpieczeństwem, które groziło ze strony innych narodów. Członkowie tej partii uważali, że największym zagrożeniem dla polskości jest germanizacja. Rusyfikację uważali za nieskuteczną. Liga Narodowa występowała także przeciw socjalistom, a także obcym: Żydom i Niemcom.

W 1897 roku przywódcy Ligii Narodowej powołali do życia Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne. Często organizację tę nazywano Narodową Demokracją (w skrócie: ND – stąd nazwa endecja). Głównym przedstawicielem stronnictwa był **Roman Dmowski**. Endecja miała umacniać ruch narodowy, walczyć w obronie zagrożonych interesów narodowych Polaków. Skrajną postawą wśród jej członków był antysemityzm.

3. Roman Dmowski (1864–1939), polski działacz niepodległościowy, polityk i publicysta, fotografia z 1920 r.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Fragmenty programu politycznego Romana Dmowskiego

„W nowoczesnym pojmowaniu patriotyzmu zmienia się całkowicie stosunek jednostki do narodu. Polega on na ścisłym związku jednostki ze swym społeczeństwem, na traktowaniu wszystkich jego spraw i interesów jak swoje, bez względu na to, czy osobiście są one nam bliskie, na odczuwaniu jego krzywd, nie tylko tam, gdzie nam one osobiście dolegają. Patriotyzm ten nie tylko obowiązuje do określonego stanowiska względem rządów zaborczych, względem ciemnińców narodu, ale nakazuje bronić dobra narodowego od uszczerbku, przeciw wszystkim, którzy na nie czynią zamachy”.

POLECENIE

R. Dmowski, *Myśli nowoczesnego Polaka*, Kraków 1904

Opisz, w jaki sposób R. Dmowski określa obowiązki jednostki wobec narodu.

Czy wiesz, że...

„Krwawa niedziela”

W niedzielę 22 stycznia 1905 roku została zorganizowana w Petersburgu pokojowa demonstracja. Do walki o reformy społeczne w państwie przystąpili robotnicy. Przeciw demonstrantom wysłano wojsko. Zabitych zostało ponad tysiąc osób. Wydarzenia te, rozpoczynające w Rosji rewolucję, przeszły do historii pod nazwą „krwawej niedzieli”. W wyniku rewolucji 1905–1907 car Mikołaj II został zmuszony do ustępstw politycznych. Wkrótce car wydał dekret o powołaniu do życia rosyjskiego parlamentu – Dumy – oraz ustanowieniu swobód obywatelskich. Ustępstwa nie trwały długo, niebawem Mikołaj II wycofał się z ustępstw w sprawie swobód obywatelskich. Rozwiązał także Dumę.

REWOLUCJA 1905 ROKU NA ZIEMIACH POLSKICH

Wieści o „krwawej niedzieli” i rewolucji w Rosji szybko dotarły do Królestwa Polskiego.

Na znak solidarności z ludnością Petersburga pod koniec stycznia 1905 roku zorganizowano w Królestwie Polskim strajk powszechny. Objął on swoim zasięgiem Warszawę, Łódź, Radom oraz Zagłębie Dąbrowskie. Organizowano także demonstracje uliczne, które przekształcały się w regularne bitwy z wojskiem i policją carską. Do rewolucji przyłączyli się studenci i uczniowie. Demonstrujący i strajkujący robotnicy wysuwali żądania ekonomiczne i polityczne.

Domagali się wolności osobistej, wolności słowa, prawa do tworzenia niezależnych organizacji, przywrócenia języka polskiego w urzędach i szkołach, a także autonomii dla Królestwa Polskiego. Do walki włączyły się partie polityczne. Członkowie PPS, kierowani przez Józefa Piłsudskiego, chcieli wykorzystać sytuację w Rosji do podjęcia walki o niepodległość, organizowali więc akcje zbrojne, napadali na pociągi wiozące zaopatrzenie dla wojska i kasy rządowe. Często też walczyli z oddziałami carskiej policji i wojska. Obok PPS strajki organizowała także SDKPiL, ale miała inne cele – dążyła do przekształcenia strajków w rewolucję społeczną skierowaną zarówno przeciw caratowi, jak i wielkiemu kapitałowi.

Działacze endecji opowiadali się przeciw nowym strajkom, uważając, że należy prowadzić z Rosjanami rozmowy o ważnych kwestiach narodowych, a szerzący się w Rosji chaos wykorzystać do wymuszenia na caracie autonomii dla ziem polskich. Endecja wzięła z powodzeniem udział w pierwszych wyborach do Dumy w 1906 roku, mandat uzyskał m.in. Roman Dmowski. Dla działaczy PPS postawa endecji była zdradą. Dlatego w czasie rewolucji nastąpiła konfrontacja pomiędzy socjalistami a nacjonalistami. Doszło do bratobójczych walk, szczególnie okrutnych w Łodzi, gdzie zginęło kilkaset ludzi.

W listopadzie 1905 roku w Królestwie Polskim wprowadzono stan wojenny. Jeszcze przez ponad rok organizowano w trudnych warunkach stanu wojennego strajki, demonstracje i akcje zbrojne. Ostatecznie w 1907 roku aktywność rewolucyjna wygasła.

TO JEST WAŻNE

- W II połowie XIX w. na ziemiach polskich rozwijał się ruch robotniczy, ludowy i narodowy.
- Pierwszą polską partię założył Ludwik Waryński. Był to „Wielki Proletariat”.
- Polska Partia Socjalistyczna, w której działał Józef Piłsudski, dążyła do odzyskania niepodległości, a następnie do wprowadzenia reform społecznych.
- Polskie Stronnictwo Ludowe to pierwsza partia chłopska.
- Dla obozu narodowego i endecji najważniejszy był interes narodowy. Przywódcą tego stronnictwa politycznego był Roman Dmowski.

PYTANIA I POLECENIA

1. Scharakteryzuj partie polityczne działające na ziemiach polskich pod koniec XIX wieku. Jakiego podobieństwa i różnice zauważasz w ich programach?
2. Poznałeś/poznałaś najważniejsze partie polityczne i ich programy. Któremu z nich i dlaczego udzieliłbyś/udzieliłabyś poparcia?
3. Przygotuj ulotkę z programem wybranej przez siebie partii politycznej.
4. Wskaż współczesne polskie partie polityczne, których programy są zbliżone do przedstawionych w tekście.
5. Roman Dmowski i Józef Piłsudski to dwaj najwybitniejsi polscy politycy przełomu wieków. Na podstawie informacji uzyskanych z różnych źródeł przygotuj notkę biograficzną dotyczącą jednego z nich.

SŁOWNICZEK

nacjonalizm – od łacińskiego słowa *natio* – naród, ideologia, która interes własnego narodu stawia ponad interesem jednostki, od której wymaga się utożsamiania z jego celami.

antysemityzm – postawa niechęci, wrogości wobec Żydów, prześladowanie i dyskryminacja mające podłoże religijne i etniczne. Nazwa wzięła się od Semitów, etnicznej grupy ludów semickich, do której należą Żydzi.